

др Марија Исаиловић

ТЕФТЕРИ КАО ИЗВОР ЗА ИСТОРИЈУ ВАЉЕВА И ВАЉЕВСКОГ КРАЈА У XIX ВЕКУ

Проучавање било ког периода прошлости Ваљева и ваљевског краја, па макар се радило и о временски најближем, претходном веку, захтева, на првом месту, упознавање извора који су преостали иза протеклих збивања и сачували се до данас. Можда је боље, а свакако је примереније, рећи, да од извора и зависи колико ће који период историје бити могуће проучити и након тога што истинитије упознати савременике са људима и догађајима који су били део те историје. А када се говори о изворима, мисли се на њихову садржину, обим и врсту, али у највећој мери на њихову веродостојност.

За историју ваљевског XIX века постоје све врсте извора које методологија историјске науке познаје: почев од материјалних преостатака и традиције до писаних докумената који имају највиши степен веродостојности. Разноврсност и бројност сачуваних писаних извора могу да задовоље све области радозналости истраживача, а међу тим изворима посебну групу и вредност имају тефтери.

Заједничким именом тефтери називају се књиге спискова, протокола, пописа, сумарници итд., који су рађени за више садржаја, па су према намени имали и ближе називе: тефтери пореза и арача, тефтери чибука, главница, мукада, спахијских прихода, тефтери скела, ђумрука, извоза, провоза, увоза, трговачки тефтери, тефтери располагања новцем итд.

Богата збирка тефтера чува се у Архиву Србије у Београду. Садржи више стотина књига великог формата које се, као посебна "Збирка тефтера" налази у архивском фонду Главног казначејства – благајне и Министарства финансија, док се мањи број налази у "Збиркама Мите Петровића" и "Поклони и откупи". Књиге тефтера се састоје махом од неколико десетина листова, за најстарије време писаних руком, а, затим, после оснивања штампарије 1831. године, руком попуњаваних штампаних образаца.

Хронолошки најстарији сачуван тефтер потиче из 1816. године, мањи број је настао у раздобљу између 1821. и 1830. године, док већина

припада годинама од 1830. до 1839., а само их неколико прелази ову последњу временску границу.

За све године за које су рађени и за све садржаје због којих су настајали, тефтери су се састављали по територијалном принципу: рађени су за целу Србију, а касније и за новоприпојене крајеве, посебно за сваку нахију и сваку кнежину у њој. Иако нису сачувани у потпуности, својом бројношћу и разноврсношћу садржаја пружају могућност за проучавање целокупне територије Србије XIX века.

Најбројнији сачувани тефтери су на српском језику, али их има и на немачком, грчком и турском.

Назив ове врсте писаних извора тефтер или тевтер је страног порекла: према Вуковом речнику тефтер = м deftera, das Bechnungsbuch, გაიონაგიუმ, codex ассерти et expensi, од арапско-персијско-турског дефтер, у обичном говору тефтер, књига примања и издавања, записник, списак, споменица, таблица за писање, бележница. Реч је примљена од Турака у том облику, одомаћила се у народу, одакле је прешла у језик званичне администрације. Упоредо се употребљава и реч протокол која касније потискује реч тефтер.¹ У архивској грађи у преписци и литератури у вези са XIX веком, реч тефтер је добила специфично значење званичне пореске благајничке књиге, а протоколи су опет, имали своје одређено значење (спискови, пописи, деловодни протоколи).

Основно значење речи тефтер или дефтер је везано за финансије и писана документа: "дефтердар" је био шеф финансија у централној влади у Цариграду, а тако су се називали исти службеници у центрима пашалукa. Дефтер-емин био је шеф централне или покрајинске архиве.²

О тефтерима као архивској грађи писано је опширније у стручној архивистичкој литератури³.

У Архиву Србије израђен је и објављен 1969. године "Инвентар сачуваних тефтера од 1816. до 1843. године са основним подацима за сваки пописани тефтер: из које је године, за који део територије Србије је рађен и којој врсти по садржини припада. Већ из овог "Инвентара" може се сагледати колика је и каква вредност тефтера као извора за проучавање времена у коме су настајали. Мита Петровић, министар финансија у обновљеној Србији, аутор дела "Финансије и установе обновљене Србије"⁴ доноси у II књизи документа, од којих су великим делом разни тефтери. Он овако говори о њиховој вредности: "ова друга књига доноси прилоге и документе; доноси радове наших предака на чисто финансијском пољу, као потпуну слику првог финансијског кретања и разумевања оних, који, после крваве борбе за ослобођење и после пет векова крвавог ропства,

1 Часопис "Архивист", бр. 1-4, 1966/67, стр. 33, бел. 1.

2 Р.Самарцић, Мехмед Соколовић, Београд 1975. стр. 558.

3 "Архивист" бр. 1-4, 1966/67.

4 Београд, 1898.

оставив пушку и јатаган, поред рала и мотике, предузеше да своју ослобођену домовину и огњиште уреде, водећи о свему тачно рачуна и записујући, не у рабош и каквим зарезотинама, већ све писменим записима. У овима, првим писменим рачунским белешкама и записима, од мало писмених наших предака, и огледа се она мудрост, тачност и разумевање њихове, што најбоље доказује да су били способни самостално управљати својом домовином, својим народом. Ову најлепшу слику и најасније огледало свију радова наших предака, од првог дана ослобођења, ево износим у овој другој књизи, обухватајући државне приходе од првог дана ослобођења 1815. па све до 1835. године, до првог и потпуног државног уређења”⁵...

Полазећи од ове научно-методолошки сјајне оцене вредности тефтера као историјских извора: њихове вредности као писаних извора, њихове опште историјске вредности и њихове вредности за проучавање финансија Кнежевине Србије, уочавају се два основна аспекта њиховог коришћења као историјског извора: најпре, само постојање документације пружа више општих сазнања, а затим, уочавање појединих података које доноси, омогућава упознавање са низом садржаја у области развоја привреде и друштвених збивања у Србији, па и у Ваљеву и ваљевском крају током претходног века.

Тефтери као спискови по којима се прикупљао порез помињу се још у време турске управе пре устанака. М. Петровић пише: ”за време турске управе, пре првог и другог устанка, порез су наплаћивали турске порешчије. Порешчије су тражиле порез од сваке српске куће и пореског лица по списку ”Тефтеру” који су им сеоски кметови подносили и у коме је забележен број пореских лица сваке задруге и дома”⁶ Међутим, масовно настајање тефтера је у уској повезаности са новонасталим околностима после другог устанка: требало је утврдити са каквим приходима земља располаже и распоредити их да се подмире обавезе које су и даље трајале према Турцима, али и да се обезбеди финансијски опстанак српске кнежевине.

После српске победе на Дубљу 1916. године и закљученог примирја, Милош је послао своје поверенике по кнежинама да прикупљају порез и остале царске приходе, којико за текућу годину и полугође није било икупљено. Сав икупљени порез и остале приходе повереници су имали да са ”тефтерима” донесу и предају Милошу како би се могли да подмире и исплате сви ратнички рачуни и почињени трошкови.⁷ У тесној вези с овим послом стајало је и оснивање народне канцеларије у Београду, а, затим и формирање народне скупштине која је директно била ангажована у пословима финансирања.

5 М. Петровић, Финансије и установе обновљење Србије II, Београд 1898., стр. V

6 Исто, стр. 444.

7 Исто, стр.19.

По закљученом усменом миру између кнеза Милоша и Марашли-Али паше, прве половине месеца октобра 1815. године у Београду је установљена народна канцеларија, прво од три члана, а после два месеца, 19. децембра, од председника, четири члана, секретара и два писара.⁸ А пошто је Марашли-Али паша признао Милоша за "Врховног кнеза и управитеља народног, а уједно пристао на установу народне канцеларије у Београду, која је имала да буде посредник између кнеза Милоша и народа с једне стране, а београдског везира и Турака с друге, кнез Милош је сазвао за 19. децембар исте године народну скупштину од народних старешина, првака и познатих лица.⁹

Ова прва народна Скупштина, у договору с кнезом имала је да одреди: све расходе, који се могу предвидети за митровско полугође; да определи укупну суму прихода са којим ће се покрити сав предвиђени расход; да одреди стопу народног, личног пореза и да распореди порез за све нахије редом.

Одређеног дана састала се народна Скупштина саставила главни буџет прихода и расхода, свршила распоред пореза, који је одмах кнежев секретар, Јован Миоковић, редом завео у нарочито удешену књигу "порески протокол", или као што је назван "Порезорасполатателник", и затим се развишла.¹⁰

На исти начин вршено је уписивање после сваке одржане скупштине која се састајала и одржавала свако пола године. Први овај протокол заведен је 19. децембра 1815. године, вођен је у кнежевом двору у Црнућу до 18. маја 1819. године, а од тада у Крагујевцу и важио је до краја рачунске 1826. године. "Овај кнежев протокол, који данас има историјску вредност, даје најлепшу слику сређеног стања и уведене тачности од првога дана, када се отпочео полагати основ обновљеној Србији", оценио је Мита Петровић, па га је такође у II књизи свог дела "Финансије и установе" у целини објавио.¹¹

После прве народне Скупштине укупан број пореских глава у Србији био је 28.954. Њихова обавеза је била да сакупе 675.904 гроша и 11 пара. На истој скупштини утврђено је да су државне потребе у новцу износиле 675.963 гроша, када се сакупе све обавезе према Турцима које је требало извршити. Порез је распоређен на нахије, па је тада ваљевска нахија са 4308 пореских глава требало да скупи пореза 100.564 гроша и 35 пара.

"Да би се распоређени порез на време прикупио а уједно и сазнале све тешкоће, које народ трпи и које му сметају напретку, упознале жеље народне, кнез се Милош решио, да одмах по Божићу зађе по нахијама и кнежинама и да све то лично сам извиди и испита."¹²

8 Исто, стр. 22.

9 Исто

10 Исто, стр. 24.

11 Исто, стр. 29 и даље.

12 Исто, стр. 24.

Тако је дошло до тога да је сам кнез, идући по нахијама примао новац. "Сваку примљену суму пореза кнез је одмах "незадржано" слао у Црнуће или у Београд са наређењем на шта се има употребити. У исто време извештавао је и свога секретара, или још боље благајничког књиговођу Јована Миоковића, о времену кад је новац примио, месту где га је примио, од кога поименце и колико. Овај књиговођа одмах је, по кнежевом извештају, сваку примљену суму тачно заводио у "порески протокол" у коме је свака нахија имала своју нарочито отворену партију за одужење". На примеру ваљевске нахије види се како је то прво прикупљање изгледало:

"за Нахије ваљевске одјел"; на пример,

– 15. јануара примио Господар од К Проте у Паљусима 5000 гроша или:

– 28. фебруара дао Тешић (Рака Тешић, кнез колубарске кнежине) Господару по квити (признаници) у Боговађи 4.500 гроша, а на крају стоји:

"Дали више него одјел 1.014 гроша и 21 пара.¹³

Тефтери су настајали са основном наменом да помогну прикупљање и одмере расподелу прихода, па из те чињенице произилази да су они опредељени најпре као извор за проучавање финансијског система ослобођене Србије. Из тефтера се сагледава да се народни и кнежев новац сливао пуних 20 година у једну "кнежеву касу". Међутим, о кнежевом и народном новцу водио се тачан и уредан рачун, тако да се у свако доба знало шта је чије, затим се виде промене после Милетине буне и доношењем Сретенског устава, потом оснивања Министарства финансија, и доношења устава из 1838. године. Буџет земље и све што је везано за ову област финансија такође се може проучавати кроз тефтере. Међутим, најважнији сегмент финансија, порески систем, немогуће је проучити без тефтера. Други општи аспект коришћења тефтера је сагледавање територијалне поделе земље у разним периодима и свих промена до којих је долазило. Кроз тефтере се уочава управни систем који се неколико пута мењао, а кроз све ове аспекте упознаје се настајање централне власти и њено функционисање на свим нивоима од кнежине до врховног кнеза и народне скупштине. Најзад, тефтери својим постојањем и функцијом показују односе према Турцима – доносе податке из којих се прати постепено осамостаљивање нове кнежевине, најпре управно, затим економско до коначног прекида свих обавеза према њима.

Без сумње да се сваки од ових општих аспеката најпотпуније сагледава у узајамном односу и међусобном допуњавању, што је истовремено и примарна општа вредност за њихово коришћење као извора.

После другог устанка обавезе српског сељака делиле су се у три групе. У прву групу улазиле су обавезе које је сељак имао према спахији (десетак од усева, спахијска главница, порез на казан, воденицу, жир, сено,

13 Исто, стр. 32-33

свиње, вино, кошнице и још на неке ситнице.) Другу групу чиниле су пореске обавезе према турској држави – султану (харач, султанска главница и чибук). У трећој групи су биле обавезе које су убиране ради задовољавања потреба српске државе (лични порез, свештенички порез, димница, кулук, народни прирез).

Све врсте пореза давале су се само у новцу, или у земаљским производима или у народној снази. Порез у новцу је обухватао царски харач, царску главницу, народни, лични порез, народни прирез, спахијску главницу, владичански порез и десетицу и свештенички порез. Порез у земаљским производима је подразумевао царски закупнички десетак и спахијски десетак. Порез у народној снази звао се општи народни кулук и спахијски кулук.

Многобројне обавезе српског народа за време прве владавине кнеза Милоша могу се поделити и на спахијске дажбине, непосредне порезе (харач, порез и чибук), посредне порезе и таксе и кулук. Ове поделе се углавном придржавају и савремени истраживачи.

Порез се утврђивао двапут годишње, посебно за сваку нахију. А у оквиру нахије, порез се даље разрезивао на кнежине, па на пореске главе.

Први део годишњег пореза називао се Ђурђевски порез, јер је обухватао шестомесечни период који је почињао са Ђурђев-даном, и трајао до Митров-дана када је почињао други полугодишњи период који је трајао до идућег Ђурђев-дана. Овај други део пореза називао се митровски порез. По овим називима порез се уписивао у споменути "порезорасполагателник".

Ради правилније наплате пореза, кнез Милош је редовно одређивао новчану тарифу или курс по коме ће се која врста новца примати. Курс је обично регулисан према оном у чаршији, а овај опет, управљао се према стању на турској берзи.

Да би се порез могао наплаћивати уредно и тачно, требало је најпре извршити попис становништва. Први попис обављен је 1816. године. Касније су уследили нови пописи.

Народни порез прикупљају сеоски кметови, па га предају кнежинским, а ови нахијским старешинама које га уручују кнезу Милошу, односно државној благајни.

Према мноштву и разноврсности обавеза становништва и тефтери су многобројни и разноврсни: тефтери пореза и арача (1822-1824), арачки тефтери (1829-1834); тефтери чибука (1822-1834); главница (1825-1834); мукаде (1824-1834); спахијски приходи (1828-1836); сумарници (1832-1834) са прекидима, а има их и без година; тефтери државних и кнежевих трошкова, тефтери пореза "располагателни", "коншкрипциони", скела и ђумрука, трговачки тефтери итд. Све врсте тефтера могу се унутар врста сложити хронолошки и територијално, по нахијама.

Најважније и најбројније сачуване врсте тефтера имају следеће садржаје:

Арачки тефтери – Харач плаћа сваки Србин од 7 до преко 80 година (6,22 гроша). Овај порез се прикупљао одвојено од личног пореза, једном годишње. Тефтер арачки је садржавао ове рубрике: број кућа, породица, име села, имена и презимена пореског обвезника и чланова домаћинства, колико коме има година, ожењен, неожењен, плаћа порез, арач. Раздељење глава: од рођења до 7 година, од 7 до 18 година, од 18 до 80 година, па на више година, примедба. У примедбе се, обично, уписивало ко је ослобођен и по ком основу.

Посебно су вођени тефтери циганског арача, посебно за оне који се селе и за настањене. Имали су старешине и арачлије из својих редова. Настањени су плаћали 15 гроша по глави, а они који се селе 21 грош.

Тефтери чибука – Ову врсту пореза на ситну стоку плаћали су Срби једном годишње. Чибучки тефтери имају, углавном, следеће рубрике:

Село, број кућа, име и презиме домаћина, број оваца, број коза, гроша, пара.

Тефтери главнице (царске) – Главницу су плаћали само Срби који су живели на царским добрима, мукадама, милићанама, тимарима и зијаметима. Износ главнице је био 2 гроша (ожењено лице), односно 20 пара (неожењено лице). Поред тога давало се још за свадбарину 2 гроша, на воденицу 2 гроша, на казан (за печење ракије) 2 гроша, за трмку – кошницу пчела – 1 грош, за котар – овако се називала оград око пласта сена која је сено штитила од животиња – 1 грош, за оку винског кљука 0,3 гроша, за угојено свињче 12 пара, за жировно 4 паре, за мршаво 2 паре годишње.

Сачуван је тефтер прихода мукаде ваљевске за 1833/34. годину. Мукадом се називао царски посед који се давао под привремени закуп. ваљевску мукаду сачињавали су град Ваљево и асовина – ас, хас (велики посед чији су приходи, који су износили најмање 100.000 акчи, давани као плата члановима султанове породице и највишим државним функционерима у Турској) који су сачињавали околна насеља Градац, касније део града, Дрочина, Кличевац, Врана, Бело Поље и Радђево Село, данас приградска насеља. Тефтер прихода мукаде ваљевске има следеће рубрике: број, људи, глава, гроша, пара, кошница – гроша, свиња – гроша, пара, казана – гроша, пара, воденице – гроша, пара, свадбине – гроша, попаше – десетак, котарно-десетак, пшенице, јечам, зоб, крупник, кукуруз, изражено по окама – од свега десетак, кљука, ока – гроша, пара. Најпре су пописани поименично становници Ваљева, затим посебно ваљевски бећари, па, појединачно, по насељима асовине, становници поименично са истим рубрикама као и за Ваљево. На крају је изведен сумаријум за поједине делове мукаде и по рубрикама.

Тефтери народног, личног пореза (од 1835. године државни порез) – лични порез, зван мирија или вергија, је порез који је плаћало свако ожењено лице по 23,15 гроша. То је био највећи и најглавнији извор

прихода којим су се подмиривали општи народни издаци (данак Порти, давања везиру, одржавање царских мезулана, плате и издржавање државне управе – кнез, народне старешине, разни писари и пандури, депутација у Цариграду и други ванредни трошкови. како се временом утврђивала и проширивала државна самосталност Србије и множиле се функције државе, утолико су њени издаци бивали већи, порез је повећаван, уведени су прирези и разне таксе.

Тефтери царског закупничког десетка (давања у натури) – Овај десетак плаћају Срби који су већ давали царску главницу, односно који су живели на царском добру, мукади. Ови тефтери имају обично рубрике: број, село, старе пшенице, стари јечам, стари овас, нове пшенице, нови јечам, нови овас, понекад се уписује број кола, таљига, врећа. на крају се даје сумарни преглед: главна сума села, колико је које дало кукуруза, попис кола, таљига, врећа. Наводе се и неке друге корисне напомене, као, на пример, да једна кола или двоје таљиге или 20 врећа износе 200 ока.

Тефтери спахијског десетка – Под удар ових давања долазили су срби који су већ плаћали спахијску главницу. Десетак су у прво време прикупљале саме спахије, што је доводило до разних злоупотреба и изазивало често сукобе. Стога је кнез Милош гледао да убирање овог пореза пређе на народне старешине. То је и остварено 1830. године. Нешто касније, са ликвидацијом турских феудалних односа, раскинута је и зависност између спахија и кметова. Но, десетак је и даље прикупљан, али је предаван у корист државне касе. Коначно, 1830. године укинута су давања у натури. Ових тефтера има приличан број. Вођени су неуједначено: негде су рубрике опширније, негде сажетије, дешава се да су уписане само укупне суме за цело село, јер је кмет све што би се прикупило смештао заједно, не водећи рачуна колико је ко поименце дао.

најчешће рубрике у овим тефтерима гласе: село, број, име и презиме домаћина, кукуруза, кола, врећа, ока, пшенице, ражи, јечма, зоби и крупника, соје и хељде.

Тефтери посредног пореза – односе се на царинске и превозне приходе, односно приходе царинарница и скела.

Царинарнице су постојале на самој државној граници и то само на одређеним тачкама и прелазима где се улази и излази из земље. А царински је приход она добивена сума на увозни или из земље извезени предмет који подлеже царинењу и царинској дажбини.

У прво време по ослобођењу, оваквих царинских места и царинарница било је свега шеснаест. Од свију царинарница највећа и најважнија била је београдска коју је до 26. октобра 1833. године држао сам београдски везир. А остале царинарнице биле су мање и од мање вредности, преко којих је поглавито прелазила извозна трговина и оне су све издаване под закуп.

Тефтери ђумрука и скела – Кнез Милош је постепено истискивао Турке са појединих важнијих економских функција у земљи. Већ 1817.

године он је узео под закуп београдски конзулат, а све ђумруке и скеле такође је он држао под закуп. Од 1833. године прешла је београдска царинарница у српске руке, а од 1839. она се заједно са београдским конзулатом, који јој је припојен, налази под управом министарства финансија.

Ђумручки тефтери – (тефтери царина) имају рубрике о броју, називу и количини робе која се увози, извози или пролази кроз Србију на различитим местима према Аустрији и Турској. Ти подаци пружају између осталог, слику о учешћу кнеза Милоша, његових сарадника и других народних старешина у промету добара, као што говоре о разним аспектима трговине оног доба. Приход од царине био је посебан приход и уливао се у кнежеву, односно државну касу.

Тефтери скела – превозних, на пример, садрже имена трговаца, места одакле су, број пешака, коњаника, кола пуна, кола празна, број стоке, врста (свиње, овце, козе, јагањци и др.)

Има лепо вођених, читких и прегледних ђумручких тефтера. Они садрже: наслов (име ђумрука), месец и дан, текући број, име и презиме трговца, одакле је родом, врста еспапа који се преко ђумрука експедира, гроша, пара. У једном ђумручком тефтеру из 1835. године чак се даје кретање трговине по местима.

Трговачки тефтери дућана – пружају податке о либерализацији трговине, о тежњи богатих грађана српског или страног порекла да извозе привредна богатства земље – стоак, дрва, земљораднички производи. тефтер дућанских дозвола из 1831. године садржи имена дућанџија, износ таксе, 50 талира, дозволу да отворе радње у разном деловима нахија (касапске дозволе, кантарске и друге).

Посебно су сачувани тефтери од карантина, риболова и блатарине, затим варошке трошарине у коју улази приход ђумрука, кантарски и касапски, механски, вашарски.

Посебно су вођени и *тефтери таксених и судских прихода*.

Други аспект коришћења тефтера као историјских извора произилази из појединачних података које они садрже и који се могу користити не само за проучавање финансија, територијалних промена, система власти и односа са Турцима, већ и за низ посебних тема, као што је напоменуто, из области развоја привреде и друштва Србије у XIX веку. Од тих посебних садржаја вредно је навести: демографска проучавања, етнографска, статистичка, географска, етно-лингвистичка, топономастичка, ономастичка, порекло становништва, миграције, сви садржаји у вези са проучавањем породице, задружни живот, традиционалне и нове установе, од сеоских до централних и низ других тематских могућности.

Општи пописни спискови становништва су такође значајан извор и пружају податке који се међусобно допуњавају и условљавају са разним врстама тефтера.

Прво пописивање домова и харачких лица извршено је 1816. године и према овом попису, који је назван "мали уписник", предаван је порез везиру и 1817. године.¹⁴

У пролеће 1818. године кнез Милош нареди свим кнезовима нахијским и кнежинским "да пажљиво саставе спискове "тефтере" и у њима тачно упишу колико у ком селу има свега домова, а колико харачких лица, па да се види да ли још постоји онај број харачких лица који је показан на скупштини 19. децембра 1815. године на који се везиру полаже царски харач, а да није сад мањи".¹⁵

Кнезови су по наредби врховног кнеза извршили тачно пописивање домова и харачких лица по селима. О ђурђевској скупштини, која се састала да изврши разрез пореза за ђурђевско полугође 1818. године, кнезови су донели спискове извршеног уписа и предали кнезу Милошу. Пошто је скупштина свршила свој редовни и одређени посао и скупштинари се разишли кућама, кнез нареди своме секретару да све скупљене спискове сложи по нахијама и кнежинама и из њих пренесе стање у протокол, "мали уписник" са тачним назначењем: имена сваког села и вароши, паланке и касабе редом, број домова и харачких глава." И за сваку кнежину и нахију изведе укупно бројно стање: села, домова и харачких лица.

Кнежев секретар Никола Николајевић у кнежевој главној благајници у Црнућу извршио је пренос у пописни протокол, сумирао редом и овај први покушај пописа дао је ове резултате:

У свих 12 нахија било је:

Кнежина.....45

Села и вароши....1395

Домова, кућа..... 51.344

пореских харачких лица.... 115.885

Овакав резултат изненадио је кнеза Милоша те је посумњао у тачност извршеног пописа јер се број харачких лица од 43.527 попео на 115.885. Услед тога кнез је у зиму 1818. године поново наредио нахијским и кнежинским старешинама да још једном најпажљивије саставе спискове: колико у ком селу има домова а колико харачких лица и овоме додаду још и колико у сваком селу има мушких ожењених лица "пошто су били код многих кнезова пређашњи тефтери погрешно састављени".

У пролеће 1819. године кнез Милош примио је нове спискове пописа од свију нахијских старешина. По Ђурђеву дану, а пре састанка народне скупштине, Николајевић је био потпуно готов са преносом и уписом, као и са сумирањем. И за 1819. годину добијени су ови резултати: У свих 12 нахија било је:

14 Исто, стр. 445.

15 Исто

Кнежина.... 45

Села и вароши..... 1396

Домова, кућа..... 53.137

Пореских и харачких лица 119.854¹⁶

Овај уписник или пописни протокол је најстарији који доноси имена свију села у прво време обновљене Србије.

Под ваљевским крајем са центром у Ваљеву подразумевала се у XIX веку у основи ваљевска нахија, подељена на три кнежине, колубарску, подгорску и тамнавску. Промене које су настајале током века биле су у номинално-административном смислу, углавном без територијалних измена у односу на нахију и кнежине. Тако је, на пример тамнавска кнежина 1830. године подељена на два дела, на посавску и тамнавску, на тај начин што је само одређено која ће села припадати којој капетанији и што су изабрана два капетана уместо једног.

Историја Ваљева и ваљевског краја у XIX веку део је историје Србије, па се може проучавати кроз све сачуване тефтере, али посебно из тефтера према следећем прегледу:

Редни број	Година	Територија	Врста тефтера	Сигнатура у Архиву Србије
1	1831	Нахија ваљевска, капетанија подгорска	Протокол спахијског прихода	Збирка тефтера Т. бр. 2
2	1831	Нахија ваљевска, капетанија тамнавска	Протокол спахијског прихода	ЗТ бр. 3
3	1832	Нахија ваљевска, капетанија колубарска	„	ЗТ бр. 24
4	1832	Нахија ваљевска, капетанија колубарска	„	ЗТ бр. 25
5	1832	Нахија ваљевска, капетанија посавска	„	ЗТ бр. 26
6	1832	Нахија ваљевска, капетанија посавска	„	ЗТ бр. 27
7	1832	Нахија ваљевска, капетанија посавска	„	ЗТ бр. 28
8	1832	Нахија ваљевска, капетанија посавска	„	ЗТ бр. 29
9	1832	Нахија ваљевска, капетанија посавска	„	ЗТ бр. 30

16 Исто, стр.446.

10	1833	Нахија ваљевска, капетанија колубарска	"	ЗТ бр. 57
11	1833	Нахија ваљевска, капетанија подгорска	"	ЗТ бр. 58
12	1833	Нахија ваљевска, капетанија посавска	Протокол спахијског прихода	ЗТ бр. 59
13	1833	Нахија ваљевска, капетанија тамнавска	Протокол спахијског прихода	ЗТ бр. 60
14	1833	Нахија ваљевска, капетанија тамнавска	Протокол десетка	ЗТ бр. 61
15	1833	Нахија ваљевска, капетанија тамнавска	Протокол спахијског прихода	ЗТ бр. 62
16	1834	Округ ваљевски, капетанија колубарска	Протокол спахијског прихода	ЗТ бр. 116
17	1834	Округ ваљевски, капетанија колубарска	Протокол спахијског прихода у храни	ЗТ бр. 117
18	1834	Округ ваљевски, капетанија подгорска	Протокол спахијског прихода у храни	ЗТ бр. 118
19	1834	Нахија ваљевска, капетанија посавска	Протокол спахијског прихода у храни	ЗТ бр. 119
20	1834	Нахија ваљевска, капетанија посавска	Протокол спахијског прихода	ЗТ бр. 120
21	1834	Округ ваљевски, капетанија тамнавска	Протокол спахијског прихода	ЗТ бр. 121
22	1834	Округ ваљевски, капетаније: посав.	тамн.	колуб.
23	1834	Округ ваљевски, капетаније: посав.	тамнав.	колуб.
24	1835	Округ ваљевски, капетанија тамнавска	Протокол спахијског прихода у храни	ЗТ бр. 192
25	без године	Нахија ваљевска, капетанија посавска	Протокол десетарске хране	ЗТ бр. 208
27	без године	Округ ваљевски, капетанија подгорска	Протокол спахијског прихода	ЗТ бр. 209
28	1833	Ваљево	Тефтер мукаде ваљевске посавске	ЗТ бр. 248
29	1834	Ваљево	Списак прихода мукаде Ваљева и Посавине	ЗТ бр. 253
30	1833	Нахија ваљевска	Сумарници тефтера спахијског прихода	ЗТ бр. 255

31	1823	Нахија ваљевска, кнежина Ракина (колуб.)	Тефтер чибука	ЗТ бр. 271
32	1833	Нахија ваљевска, капетанија подгорска	Тефтер чибука	ЗТ бр. 335
33	1833	Нахија ваљевска, капетанија тамнавска	Тефтер чибука	ЗТ бр. 336
34	1834	Нахија ваљевска, капетанија посавска	Тефтер чибука	ЗТ бр. 366
35	1834	Нахија ваљевска, капетанија тамнавска	Тефтер чибука	ЗТ бр. 367
36	1834	Нахија ваљевска, капетанија колубарска	Тефтер ђурђевског пореза	ЗТ бр. 421
37	1834	Нахија ваљевска, капетанија тамнавска	Тефтер пореских глава	ЗТ бр. 423
38	1835	Ваљево	Тефтер пореских глава вароши Ваљева са асовином	ЗТ бр. 428
39	1835	Нахија ваљевска, срез тамнавски	Тефтер пореских глава	ЗТ бр. 429
40	1836	Округ ваљевски, капетанија колубарска	Тефтер пореских глава	ЗТ бр. 459
41	1836	Округ ваљевски, срез подгорски	Тефтер пореских глава	ЗТ бр. 460
42	1836	Округ ваљевски, капетанија посавска	Тефтер пореских глава	ЗТ бр. 461
43	1837	Округ ваљевски, срез колубарски	„	ЗТ бр. 492
44	1837	Округ ваљевски, срез посавски	„	ЗТ бр. 493
45	1837	Округ ваљевски, срез тамнавски	„	ЗТ бр. 494
46	1839	Округ ваљевски, срез колубарски	„	ЗТ бр. 517
47	без године	Округ ваљевски, срез посавски	„	ЗТ бр. 539
48	1831	Нахија ваљевска, капетанија подгорска	„	ЗТ бр. 561
49	1831	Нахија ваљевска, капетанија посавска	Тефтер арачки	ЗТ бр. 562
50	1831	Нахија ваљевска, капетанија тамнавска	„	ЗТ бр. 563
51	1832	Нахија ваљевска, варош Ваљево и асовина	„	ЗТ бр. 585
52	1832	Нахија ваљевска	„	ЗТ бр. 586

53	1832-1833	Нахија ваљевска, капетанија подгорска	„	ЗТ бр. 597
54	1832-1833	Нахија ваљевска, капетанија посавска	„	ЗТ бр. 598
55	1833	Варош Ваљево	„	ЗТ бр. 614
56	1824	све нахије	Списак села и кућа	Збирке Мите Петровића – ЗМП бр. 36
57	1830	све нахије	Тефтер исплаћеног ајлука од Ђурђевдана до Митровдана	ЗМП 106
58	1832	Окружје јагодинско	пожешко	пожаревачко и ваљевско
59	1821-1822	За све нахије	Порески тефтер	ПО 26

Изложена анализа сачуваних тефтера као писаних историјских извора примарне веродостојности за историју Србије, а посебно Ваљева и ваљевског краја у XIX веку, настала је с намером да истраживачима ваљевске прошлости скрене пажњу и заинтересује их за један ретко коришћен извор. Оригиналност, разноврсност података које пружају, готово, несагледиве тематске могућности коришћења, неоспорна су обележја сачуваних тефтера. Не враћајући се на све већ изречене садржаје које тефтери пружају истраживачима, треба још нагласити да се у њима у новом светлу сагледавају личности које су водиле народ ваљевског краја у једном од најзначајнијих векова његове историје, ослободилачком веку, а истовремено, тај народ се може посматрати по имену и презимену и у свим околностима у којима је живео, радио и борио се.

Значајан број тефтера објављен је у II књизи дела Мите Петровића "Финансије и установе обновљене Србије" (Београд 1898), а за ваљевски XIX век у зборнику који је приредио др Бранко Перуничкић, "Град Ваљево и његово управно подручје 1815-1915. Ваљево 1973.